

Illustratie uit:
Valerie Mendes &
Amy de la Haye,
Fashion since 1900,
Thames & Hudson,
2010, p. 67.

BIJDRAGE

GWENN VAN DEN STEEN, master in de Geschiedenis, VUB

Alles voor de slanke lijn

Een historische kijk op de afslanktrend in Nederland

‘Op dieet gaan’, wie kent het niet? Of het nu uit gezondheids- of uit esthetische overwegingen is, bijna iedereen wil tegenwoordig afslanken. De afgelopen decennia kan er zelfs gesproken worden van een heuse afslanktrend. Onderzoekers uit verschillende disciplines hebben zich in deze problematiek verdiept. Vooral in de psychologie, de sociologie en de genderstudies kreeg het onderwerp veel aandacht. Daarbij ontbrak echter veelal de historische dimensie. Slechts enkele, voornamelijk Amerikaanse, geschiedkundigen waagden zich aan een studie over dit onderwerp. Peter Stearns, Roberta Pollack Seid en Hillel Schwartz zijn de belangrijkste auteurs die de afslanktrend vanuit een historisch oogpunt benaderden. Zij situeerden het ontstaan ervan in de Verenigde Staten rond 1900.

Als mogelijke ontstaansredenen brengen ze de veranderende positie van de vrouw, de toegenomen voedselzekerheid en de vooruitgang in de wetenschap aan. Het opzet van deze bijdrage is om de geldigheid van hun stelling te toetsen aan de Europese context. Niet de waarom-vraag staat hierbij centraal, maar de of-vraag. Of er werkelijk sprake was van een afslanktrend in de eerste helft van de 20e eeuw? Of de tijdgenoten zich daarvan bewust waren? Welke (al dan niet juiste) verklaringen zij zelf gaven voor dit fenomeen? En hoe werd er in de media over bericht? Concreet komen volgende thema’s aan bod: de invulling van het begrip ‘slanke lijn’, de medische opinies over afslanken, ideeën over vetten, vitaminen en calorieën, en de genderverhoudingen binnen de afslanktrend.

Bronnen en onderzoeksmethode

Over de afslanktrend zijn al ontelbare boeken verschenen, maar de periode voor de Tweede Wereldoorlog is daarbij grotendeels onderbelicht gebleven. Dit onderzoek focust net daarom op de eerste helft van de 20e eeuw. Omdat er zo weinig geschreven is over de afslanktrend in die periode, was het moeilijk om ons te baseren op bestaande onderzoeksmethoden. Meestal worden soortgelijke onderzoeken voor latere periodes gevoerd op basis van vrouwentijdschriften. Om niet a priori te vervallen in een bepaalde genderdimensie, ging ik op zoek naar genderneutraler bronnenmateriaal. Zo kwam ik bij kranten terecht.

De krant wordt al sinds ruim een halve eeuw beschouwd als een aanvaardbare historische bron.¹ Ook advertenties, fotomateriaal en cartoons gelden steeds meer als waardevolle bronnen.² Voor ons onderzoek is het daarbij niet zozeer van belang wie de auteur is en of de verstrekte informatie wel degelijk klopt, maar wel waarover er geschreven wordt. Kranten bereiken immers vele mensen en zijn onderhevig aan de wet van vraag en aanbod. We kunnen er dus van uitgaan dat een thema dat veel aan bod komt, door het grote publiek als relevant beschouwd wordt. Omgekeerd is het ook zo dat een bepaald fenomeen bestendig en versterkt wordt doordat kranten er aandacht aan besteden.

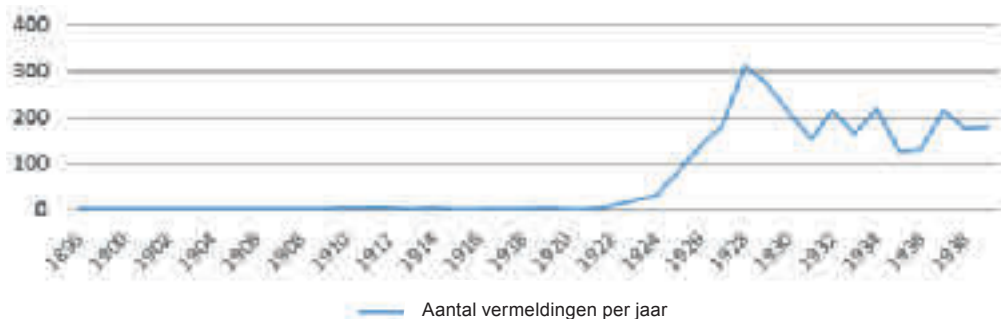
Omdat ik geen idee had welke kranten nuttige informatie over de afslanktrend zouden opleveren, probeerde ik er zo veel mogelijk simultaan te doorzoeken. De databank Historische kranten³ van de Koninklijke Bibliotheek van Nederland bleek daarvoor de perfecte tool. Naast de toegankelijkheid van het bronnenmateriaal bleek Nederland ook om een aantal andere redenen (onder andere de grote vooruitgang op het vlak van voedingswetenschappen)

een meer geschikte onderzoekscasus dan België.

De databank Historische kranten laat de gebruikers toe om via een trefwoord opzoekingen te doen.⁴ Via OCR vind je alle krantenpagina's waarin het gekozen trefwoord voorkomt. Belangrijk hierbij was dan ook om de juiste zoektermen te kiezen, en dus het toenmalige woordgebruik onder de knie te krijgen. Woorden die tegenwoordig in gebruik zijn, waren dat in die periode immers vaak helemaal niet en omgekeerd. Zo was 'vetzucht' een veelgebruikt synoniem voor 'zwaarlijvigheid'. De zoektermen moesten bovenal de hele 'afslanktrend' proberen te vatten. Woorden als 'vermagering', 'vetzucht' of 'corpulent' bleken vooral binnen een medische context voor te komen. Na verschillende zoekopdrachten bleek dat één bepaalde combinatie van woorden vaak terugkwam, namelijk 'slanke lijn'. Die woordcombinatie leverde resultaten op die zich niet beperkten tot het medische aspect, maar eveneens het bijhorende modeverschijnsel belichtten. Een bijkomend voordeel van deze zoekterm was dat het OCR-programma minder foutieve herkenningen deed omdat het naar een combinatie van twee woorden zocht. Uiteraard is die zoekterm niet feilloos. Een andere zoekterm had mogelijk een ietwat ander beeld opgeleverd, of andere aspecten meer belicht.

Het trefwoord 'slanke lijn' werd 3108 keer gevonden in 37 verschillende kranten in de periode 1895-1939.⁵ De databank vertoonde echter enkele haperingen. Sommige hits werden dubbel weergegeven, andere vermeldingen waren foutief. Na selectie bleven er uiteindelijk 2852 resultaten over. Die werden kwantitatief verwerkt. Daarnaast werden er nog 163 hits kwalitatief onderzocht. Die laatste gaven meer diepgaande informatie over de afslanktrend, zoals adviezen en percepties. Deze methode van

Aantal vermeldingen ‘slanke lijn’ per jaar

materiaalselectie wordt interpretatieve inhoudsanalyse genoemd.⁶ De doorzochte kranten maakten deel uit van een heel spectrum aan religieuze en politieke stromingen, en konden dus ook informatie bieden over de doelgroepen van de afslanktrend.⁷ Voor een achtergrondstudie van de verschillende kranten verwijs ik graag naar mijn masterproef.⁸

Hoe het begon ...

Stearns en Pollack Seid plaatsen het ontstaan van de afslanktrend in de Verenigde Staten rond 1900. In Nederland daarentegen werd de term ‘slanke lijn’ vóór de jaren 1920 amper gebruikt, zoals op de grafiek te zien is. Het aantal vermeldingen van de woordencombinatie ‘slanke lijn’ zou gekoppeld kunnen worden aan een al dan niet aanwezige afslanktrend. Uiteraard is dat een simplificatie, omdat er slechts met één zoekterm werd gewerkt. Hoe dan ook kan het ontstaan van een specifiek jargon – waarvan ‘slanke lijn’ deel uitmaakt – in de meeste gevallen wel gekoppeld worden aan een algemene bewustwording bij de bevolking. Waarom zou een krant immers woorden gebruiken die het merendeel van zijn lezers niet begrijpt of boeit?

Als we die redenering volgen, valt op dat

er in Nederland rond de eeuwwisseling eigenlijk nog geen sprake was van een trend. De eerst gevonden vermelding van de woordencombinatie ‘slanke lijn’ was in 1895. Tot en met 1920 gebeurde er erg weinig. Tussen 1920 en 1923 was er een gestage groei, en vanaf 1924 nam het gebruik van de term een opvallend hoge vlucht. Van 1895 tot en met 1923 vond de databank slechts 57 vermeldingen terug, tussen 1924 en 1939 waren dat er 2795. Gemiddeld zijn dat 174,69 vermeldingen per jaar. Dat stemt overeen met ongeveer één bericht om de twee dagen in een van de 37 kranten gebruikt voor dit onderzoek.⁹ Waarom er juist vanaf het jaar 1924 zo’n grote stijging waar te nemen is, is een vraagteken. Hoogstwaarschijnlijk breekt de afslanktrend op dat moment echt door om in 1928 zijn absolute hoogtepunt te bereiken.¹⁰ Hoe dan ook lijkt de afslanktrend in Nederland dus een aantal jaar later te zijn doorgebroken dan in de Verenigde Staten.

Invloedrijke mode

De invloed van de veranderende mode op de afslanktrend mag niet onderschat worden. In het begin van de 20e eeuw overheerste de S-lijn de vrouwenmode. De S-lijn was een silhouet dat de buste en het achterwerk

benadrukte, terwijl het middel door een korset werd samengedrukt.¹¹ Voor zo'n silhouet moest de vrouw mollig zijn. Boezem en achterwerk waren op natuurlijke wijze gevuld en men kon van het korset gebruik maken om het middel op kunstmatige wijze in te snoeren. Het was dan ook de 'rijpere' vrouw die in het middelpunt van de belangstelling stond. Vanaf de jaren 1910 begon de kledij wat praktischer te worden, omdat de vrouw steeds meer deelnam aan activiteiten buitenshuis (werken, studeren ...). Naar aanleiding daarvan deed het mantelpak zijn intrede. Het bestond uit verschillende stukken en was veel makkelijker aan en uit te trekken dan de enorme jurken van voorheen. Ook het korset werd meer en meer gemeden, al zou het nog een aantal jaar duren vooraleer het definitief uit de garderobes verdween.¹²

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was mode veel minder een prioriteit (ook in het neutrale Nederland), maar vlak erna kwam er een periode van nooit geziene veranderingen. De kentering in wat gold als 'de ideale vrouw' was gigantisch. Terwijl in de eerste jaren van de 20e eeuw de rijpere vrouw het absolute ideaal was, werd 'jong' na de oorlogsjaren het modewoord. Boezem, billen en heupen werden zo min mogelijk in de kijker gezet en het rechte silhouet kwam in zwang.¹³ Concreet betekende dat een afkeer van bepaalde stoffen en vormen – bijvoorbeeld geen klokrokken meer, maar aansluitende modellen.¹⁴ In die zin bepaalde mode ook meer en meer het figuur van de vrouw, zoals volgend citaat uit *Het Volk* van 1928 aantoont: 'Mode, de dwingende, onontkoombare, ze beheerschte niet alleen de kleeren, [...] ze beheerschte ook het figuur van de vrouw, de gestalte, de houding: zij bepaalde en bepaalt ook de begrippen schoonheid, aantrekkelijkheid, charme en die begrippen zijn door de eeuwen heen merkwaardig genoeg herhaalde-

lijk veranderd – en grondig veranderd. [...]'¹⁵ Om smalle korte jurkjes te kunnen dragen, moesten vrouwen erg slank zijn.¹⁶ En dat slanke figuur werd al snel ook vereist bij andere modellen: 'In die nieuwe modellen is namelijk de hoepelrok weder herleefd. [...] Het spreekt vanzelf, dat alleen tengere dames van de slanke lijn zich aan zoo iets breeds kunnen wagen.'¹⁷ Vroeger gaf de overvloed aan stof de mogelijkheid om een wat voller figuur te 'verbergen'. Het was pas toen aansluitende modellen in zwang kwamen dat er ook iets aan het lichamenlijk figuur moest gebeuren. Nu werd de redenering omgekeerd: om dergelijk bombastisch model te kunnen dragen, moest men zeker slank van figuur zijn.¹⁸

Niet enkel de mode zelf, maar ook de nieuwe fabricagetechnieken hadden een invloed op de afslanktrend. Zo was het ontstaan van confectie of pret-à-porter zeer belangrijk voor de verspreiding en bestendiging van de trend. Lange tijd maakten mensen zelf hun kleren en was het een soort ambacht. In Nederland begon confectie al vanaf 1880 maatwerk te verdringen. Tegen 1900 werd het merendeel van de herenkleding volledig afgewerkt gekocht. Voor vrouwenkleding gebeurde dat iets later. Bij de lagere klassen was de vraag naar confectie groot, omdat door de massale productie de prijs vrij laag lag. Tegelijkertijd verbeterden de arbeiderslonen en konden steeds meer mensen zich confectiekledij permitteren. Vooral de hogere klassen bleven maatwerk boven *ready made* prefereren.¹⁹ Couturiers creëerden extreem exclusieve ontwerpen voor de elite, maar produceerden tegelijk talloze betaalbare kopieën voor de mid-

De S-lijn was een silhouet dat de buste en het achterwerk benadrukte, terwijl het middel door een korset werd samengedrukt. (foto uit: Valerie Mendes & Amy de la Haye, *Fashion since 1900*, Thames & Hudson, 2010, p. 23)

benadrukte, terwijl het middel door een korset werd samengedrukt.¹¹ Voor zo'n silhouet moest de vrouw mollig zijn. Boezem en achterwerk waren op natuurlijke wijze gevuld en men kon van het korset gebruik maken om het middel op kunstmatige wijze in te snoeren. Het was dan ook de 'rijpere' vrouw die in het middelpunt van de belangstelling stond. Vanaf de jaren 1910 begon de kledij wat praktischer te worden, omdat de vrouw steeds meer deelnam aan activiteiten buitenshuis (werken, studeren ...). Naar aanleiding daarvan deed het mantelpak zijn intrede. Het bestond uit verschillende stukken en was veel makkelijker aan en uit te trekken dan de enorme jurken van voorheen. Ook het korset werd meer en meer gemeden, al zou het nog een aantal jaar duren vooraleer het definitief uit de garderobes verdween.¹²

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was mode veel minder een prioriteit (ook in het neutrale Nederland), maar vlak erna kwam er een periode van nooit geziene veranderingen. De kentering in wat gold als 'de ideale vrouw' was gigantisch. Terwijl in de eerste jaren van de 20e eeuw de rijpere vrouw het absolute ideaal was, werd 'jong' na de oorlogsjaren het modewoord. Boezem, billen en heupen werden zo min mogelijk in de kijker gezet en het rechte silhouet kwam in zwang.¹³ Concreet betekende dat een afkeer van bepaalde stoffen en vormen – bijvoorbeeld geen klokrokken meer, maar aansluitende modellen.¹⁴ In die zin bepaalde mode ook meer en meer het figuur van de vrouw, zoals volgend citaat uit *Het Volk* van 1928 aantoont: 'Mode, de dwingende, onontkoombare, ze beheerschte niet alleen de kleeren, [...] ze beheerschte ook het figuur van de vrouw, de gestalte, de houding: zij bepaalde en bepaalt ook de begrippen schoonheid, aantrekkelijkheid, charme en die begrippen zijn door de eeuwen heen merkwaardig genoeg herhaalde-

lijk veranderd – en grondig veranderd. [...]'¹⁵ Om smalle korte jurkjes te kunnen dragen, moesten vrouwen erg slank zijn.¹⁶ En dat slanke figuur werd al snel ook vereist bij andere modellen: 'In die nieuwe modellen is namelijk de hoepelrok weder herleefd. [...] Het spreekt vanzelf, dat alleen tengere dames van de slanke lijn zich aan zoo iets breeds kunnen wagen.'¹⁷ Vroeger gaf de overvloed aan stof de mogelijkheid om een wat voller figuur te 'verbergen'. Het was pas toen aansluitende modellen in zwang kwamen dat er ook iets aan het lichamenlijk figuur moest gebeuren. Nu werd de redenering omgekeerd: om dergelijk bombastisch model te kunnen dragen, moest men zeker slank van figuur zijn.¹⁸

Niet enkel de mode zelf, maar ook de nieuwe fabricagetechnieken hadden een invloed op de afslanktrend. Zo was het ontstaan van confectie of pret-à-porter zeer belangrijk voor de verspreiding en bestendiging van de trend. Lange tijd maakten mensen zelf hun kleren en was het een soort ambacht. In Nederland begon confectie al vanaf 1880 maatwerk te verdringen. Tegen 1900 werd het merendeel van de herenkleding volledig afgewerkt gekocht. Voor vrouwenkleding gebeurde dat iets later. Bij de lagere klassen was de vraag naar confectie groot, omdat door de massale productie de prijs vrij laag lag. Tegelijkertijd verbeterden de arbeiderslonen en konden steeds meer mensen zich confectiekledij permitteren. Vooral de hogere klassen bleven maatwerk boven *ready made* prefereren.¹⁹ Couturiers creëerden extreem exclusieve ontwerpen voor de elite, maar produceerden tegelijk talloze betaalbare kopieën voor de mid-

De S-lijn was een silhouet dat de buste en het achterwerk benadrukte, terwijl het middel door een korset werd samengedrukt. (foto uit: Valerie Mendes & Amy de la Haye, *Fashion since 1900*, Thames & Hudson, 2010, p. 23)

ten blijkt dat de standaardmaten snel een belangrijke rol gingen spelen. Een eerste fragment uit 1929 bevat een vergelijking van het matensysteem in België met dat in Nederland: 'De Hollandsche vrouw moet steeds bij het doen van inkoop in België van klaargemaakte kledingstukken en schoenen ermede rekening houden – de dames van de minder slanke lijn mogen zulks niet als een beleediging, doch als een practischen raad aannemen – dat de Hollandsche 42 in België 44 is, en de 44 – men vergeve ons de uitdrukking – 46 is.'²⁴ Het artikel bespreekt een boekje dat tips geeft voor een bezoek aan Brussel. Waarom er dergelijke verschillen zijn tussen Nederland en Vlaanderen is niet duidelijk. De informatie over het matensysteem blijkt echter erg belangrijk te zijn. Uit de zin 'men vergeve ons de uitdrukking', blijkt dat maat 46 een soort onbespreekbare maat is. Een tweede fragment uit 1926 heeft het over de ideale maat. "'Quarante deux" is het nieuwe ideaal, het nieuwe woord, de nieuwe maat van iedere fatsoenlijke vrouw. Niet iedereen is van nature van deze maagdelijke afmetingen, doch daar is wel raad op. Zoo moet de "dikkerd" van omvang 44 beginnen met wat minder te eten en vele dingen te versmaden, waarvan ze erg veel houdt. [...] Houdt U er streng aan en gij zult mager worden tot gij de maagdelijke en beroemde maat "quarante deux" bereikt hebt.'²⁵ Maat 42 hebben, is blijkbaar iets om zeer trots op te zijn. Maten waren dus al op het einde van de jaren 1920 een belangrijke maatstaf voor de slanke lijn. Daarnaast werd ook het juiste gewicht een belangrijke indicator om een 'slanke lijn' te bereiken.

Gewicht

Tijdens de 19e eeuw werd de wetenschap gekenmerkt door een ware meetobsessie. Alles moest meetbaar, waarneembaar en

bijgevolg verklaarbaar zijn. Meten en wegen was een doodnormale zaak binnen de wetenschap, maar dat was het allesbehalve in het dagelijks leven. De weegschaal ging er tijdens de 19e eeuw wel enorm op vooruit. Niet enkel op het vlak van nauwkeurigheid, maar ook qua gebruiksvriendelijkheid. Nieuwe modellen maakten het mogelijk om ze op verschillende openbare plaatsen te zetten. Traditioneel stond er een weegschaal op de kermis. Dokters en apothekers hadden er eveneens één. Rond 1900 kwam er een weegschaal op de markt die speciaal was ontworpen om mensen te wegen. De Pennyscale, zoals ze in de Verenigde Staten werd genoemd, was onmiddellijk een succes. Wie zich wilde wegen, stak muntjes in de automaat en kreeg een vrij nauwkeurige meting te lezen. De ondernemingen die deze weegschalen ontwikkelden, plaatsten ze op allerlei openbare plaatsen: stations, metro's, winkels, restaurants, theaters, banken en bedrijfsgebouwen. Volgend citaat getuigt hiervan: 'Voorts heeft een Nederlandsch-Duitsche onderneming dit jaar onze stations met 400 automaten verrijkt, waarvan 80 electriche weegschalen, welke laatsten in Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Maastricht ook op drukke verkeerspunten een plaatsje vonden.'²⁶ Wegen was zo wel een heel publieke aangelegenheid.

Maar met de toenemende schaamte over het gewicht, verdween de openbaarheid ervan. In de Verenigde Staten kwamen er vrij snel weegschalen voor thuisgebruik op de markt. Al in 1913 konden particulieren de eerste badkamerweegschalen kopen.²⁷ Een artikel uit 1926 vermeldt dat er mensen waren die voor eigen gebruik een kleine, niet erg accurate kogelweegschaal in huis haalden om iedere dag 'de emotie: verminder ik in gewicht' te kunnen beleven.²⁸ Deze uitspraak is op zijn minst opzienbarend. Gewichtsvermindering uit zich volgens de auteur in een specifieke emotie. Het slanke

ideaal was blijkbaar al zo doorgedrongen dat mensen blij werden van gewichtsverlies.

De privacy van de openbare weegschalen werd beter verzekerd door de afleesschaal te verkleinen.²⁹ Een artikel uit 1929 getuigt van een innovatie die niet in de literatuur terug te vinden is: 'Maar die alledaagsche weegautomaten gaan uit de mode, omdat het publiek er niet van houdt, dat de omstanders het gewicht méé kunnen aflezen. Stel u voor mevrouw, dat uw kennissen zien, dat de wijzer verder draait dan in onzen modedagen tot den "bon ton" behoort ... En aan dat bezwaar komen de nieuwgeplaatste elektrische automaten tegemoet. Die hebben geen wijzers, zeer discreet geven ze u een kaartje met datum en gewicht er op.'³⁰ Uit dit fragment blijkt dat de schaamte over een te hoog gewicht groot moet zijn geweest. Het is moeilijk om te bepalen hoeveel mensen gebruikmaakten van dergelijke openbare weegschalen. In 1932 verscheen in de krant *Voorwaarts* een artikel over een nieuwe weegautomaat in Rotterdam, waarbij werd vermeld dat de weegtoestellen in Amsterdam en Den Haag dagelijks vijfduizend mensen lokten.³¹ Helaas kunnen we die informatie niet bevestigen. Verschillende overheden moedigden het gebruik van weegschalen alleszins aan, onder andere door gratis exemplaren te plaatsen.³²

De frequentie waarmee mensen zich wogen, varieerde sterk: van één keer per maand, tot elke week, tot zelfs dagelijks of meerdere keren per dag.³³ Naar het einde van de jaren 1930 kwamen er waarschuwingen tegen zich te veel wegen: 'Er zijn vrouwen die zich bij elke voorkomende gelegenheid laten wegen en die zich dan tot

ziek worden ongerust maken als ze enige ponden zijn aangekomen – dat zijn de slanke lijn-slavinnen – of als ze een paar honderd gram zijn afgevallen – dit zijn degenen die zich bezorgd om haar gezondheid maken. Het is niet goed om zich overdreven vaak te laten wegen, men maakt zich dan zoo zenuwachtig over de resultaten.'³⁴ Dat dit artikel in *Het Volk: dagblad voor de arbeiderspartij* werd gepubliceerd, toont aan dat de slanke lijn op het einde van de jaren 1930 geen elitefenomeen was. In mijn masterproef komen meerdere voorbeelden aan bod die die stelling bevestigen.

Tussen te dik en te dun: medische verdeeldheid

De periode tussen eind 19e en begin 20e eeuw was er een van snelle ontwikkelingen op het gebied van voeding en gezondheid.³⁵ In de discussie over de slanke lijn waren medici en auteurs wier artikels in de kranten werden gepubliceerd, verdeeld. Aan de ene kant waren er waarschuwingen tegen een te ver doorgedreven slanke lijn, aan de andere kant was er sprake van de strijd tegen vetzucht. Er valt geen lijn te trekken in de verschillende standpunten. In dezelfde krant kon de ene week een artikel staan tegen een té slanke lijn en de andere week een tegen vetzucht.³⁶ Er was wel een verschil waar te nemen bij de religieus geïnspireerde kranten. Zij waren eerder tegen de slanke lijn en dus zeker als die te sterk doorgedreven werd.

Zoals eerder vermeld, brak de afslanktrend ongeveer midden jaren 1920 door. Behalve het puur uiterlijk argument – overgewicht zou iemand 'wanstaltig en on-modisch maken'³⁷ – werd ook het gezondheidsargument aangehaald.³⁸ Als oorzaak werd gewezen op het overtollige vet, dat op zijn beurt veroorzaakt wordt door overmatig eten, maar ook op afwijkingen

Mensen laten zich wegen op de Coolsingel in Rotterdam, jaren 1940. Foto: Johannes van Rhijn (collectie Stadsarchief Rotterdam)

aan de schildklier of erfelijke factoren. In haar artikel *Het denken over vetten en cholesterol in de twintigste eeuw*³⁹ stelt A. De Knecht-Van Eekelen dat overvoeding tijdens het interbellum nog niet als probleem voor de volksgezondheid werd gezien.⁴⁰ Maar waarschuwingen tegen te veel eten waren er wel degelijk, zoals dit fragment uit 1927 illustreert: 'Er zijn tegenwoordig heel wat deskundigen, die beweren dat de mensch over het algemeen te veel eet en daardoor de gezondheid bederft. Wij zouden ruimschoots genoeg hebben, zoo ongeveer luidt de uitspraak, aan de helft, hoogstens aan tweederde van het voedsel, dat wij gewend zijn tot ons te nemen.'⁴¹

De waarschuwingen voor een te slanke lijn waren echter veel talrijker dan die voor overgewicht. Talloze artikels zijn gewijd aan de problematiek van hongerkuren en de gevaren die ze met zich meebrachten. Vaak is daarbij opmerkelijk dat niet de slanke lijn zelf, maar het bereiken ervan als zeer slecht werd ervaren. Verschillende fragmenten hebben het over het 'natuurlijke': 'Wie dun is, blijft dun, en wie dik is, blijft dik. Overigens is alles geweld en dat wreekt zich.'⁴² Anderen zagen geen gevaar in vermageren an sich, maar wel in te snel doorgedreven kuren: 'Ten gevolge van te snelle en te lang volgehouden, ook van onlogisch opgezette vermageringskuren, heeft de gezondheid van menige vrouw en van menig meisje ernstig schade geleden. "Iets minder eten, matig, niet veel snoepen, weinig vet gebruiken" werd tot hongeren, tot chronische ondervoeding, met al de nadeelige gevolgen daarvan: duizeligheid, spoedige vermoeidheid, nervositeit, maagpijn.'⁴³ Bepaalde artikels spreken over kuren die zenuwziekte, slaphed, nervositeit, chronische hoofdpijn, slapeloosheid, hartkloppingen, bloedarmoede, nier-, hart- en maagkwalen en andere aandoeningen veroorzaakten.⁴⁴ Er werd eveneens een verband gelegd tus-

sen de afslanktrend en de toename van het aantal sterfgevallen aan tuberculose. De stijging zou te wijten zijn aan de verzwakking van het gestel die de hongerkuren tot gevolg had.⁴⁵ Voor sommige auteurs was het ergste gevolg van de slanke lijn niet een verslechterde gezondheid, maar een snelle veroudering en het vroegtijdig krijgen van rimpels.⁴⁶ Tijdens de jaren 1930 lijken de waarschuwingen voor een te sterk doorgedreven slanke lijn te verminderen, terwijl de gevaren van overgewicht steeds meer werden benadrukt. Waarom dat gebeurde, valt moeilijk te bepalen. Naar mijn mening had de afslanktrend in 1928 modegewijs zijn absolute piek bereikt. Daarna zwakte de trend af, maar verdween hij allesbehalve. Het zou dus kunnen dat er minder 'te ver doorgedreven kuren' waren in de jaren 1930 dan in de jaren 1920 en dat het gezondheidsaspect centraler kwam te staan.⁴⁷ Over het algemeen werd toch de gulden middenweg gepredikt. Te slank was niet goed, evenmin als te dik.⁴⁸ 'Te dik is niet mooi, niet goed en er is veel goeds in dezen tijd van gezondheids- en schoonheidsleer, maar men moet naar geen der kanten overdrijven en den juisten middenweg weten te vinden.'⁴⁹

Vetten, vitamines en calorieën

In de al besproken adviezen en waarschuwingen werd gebruik gemaakt van specifieke concepten rond voedingsstoffen. 'Vet' heeft twee betekenissen in de bronnen: enerzijds als voedingsbestanddeel, anderzijds als deel van het lichaam. Zeker in de laatste betekenis werd vet als iets zeer negatiefs ervaren. Termen als 'vetzucht'⁵⁰, 'onnoodige vetlagen'⁵¹, 'overtollig vet'⁵² en 'overmatige vetaanzettingen'⁵³ geven niet echt een positief beeld weer, zeker in een periode waar elegantie als ideaal gold.⁵⁴ Wat vet als voedingsbestanddeel betreft, was

Is U blijven gelukkig?

Kijkt U want naar zij. Ik ben gelukkig en tevreden en verheug mij op den winter en zijn bals en gezellige bijeenkomsten, omdat ik steeds door de heeren wordt uitverkoren, die er geen geheim van maken, dat zij mijn slankheid bewonderen.

U moet er voor zorgen dat U slank is, dan zult U ook bewonderd en uitverkoren worden.

Gebruikt **FACIL PASTILLES**, het beste en onschadelijkste middel om mager te worden, hetwelk bij apothekers en drogist en € 13,- per fles van 100 pastilles voor een succesvolle vermageringskuur verkrijgbaar is.

Algemeen Handelsblad 07/11/1934

Advertentie voor een afslankmiddel in het Nederlandse *Algemeen Handelsblad*, 07/11/1934.

er wat ambivalentie. Een artikel uit 1928 uitte zich over het 'dieet van de slanke lijn' op volgende wijze: 'Het dieet van de slanke lijn is nog zoo kwaad niet, mits het wordt aangevuld met een weinig meer koolhydraten en een weinig meer vet. Men neme deze dingen – nu men eenmaal gewend is aan het gebruiken van kleine porties – in gecondenseerden vorm. Wat de koolhydraten betreft: men snoepe gerust wat meer of – nog beter – men ete een paar bruine boterhammen of een sneetje roggebrood meer per dag. Wat het vet aangaat: men bedenke, dat melk, room en boter nog steeds het voortreffelijkste vet bevatten, dat de mensch nuttigt.'⁵⁵ In dit fragment wordt vet duidelijk geadverteerd als iets positiefs en als een goede aanvulling in het slankelidiet. In andere artikels werd dan weer

aangeraden om vet te mijden als men wilde vermageren.⁵⁶

Naast de journalisten van de verschillende kranten mengden ook artsen zich in het debat. Wie ze waren is niet duidelijk. Belangrijker dan om wie het ging en of ze überhaupt wel arts waren, is dat ze zo werden voorgesteld aan het publiek. Misschien gebeurde dat om de adviezen meer geloofwaardigheid te geven. Volgend fragment, geschreven door zo'n arts, toont aan hoe het denken over de werking van het lichaam evolueerde: 'Wanneer wij iemand op straat zien wandelen, die buitengemeen corpulent is en een eenigszins waggelenden gang vertoont – ge kent ze allen – dan poogen wij onwillekeurig dit geheele beeld in verbinding te brengen met een zeker welweelderige levenswijze [...]. Tot degenen die aldus redeneeren, moet ik dan allereerst zeggen, dat zij niet meegegaan zijn met hun tijd. Weliswaar meende men eertijds, dat de opname van vaste en vloeibare voedingsmiddelen "de factor" was, waarmede men alleen maar rekening te houden had. Men stelde zich het menschelijke lichaam voor als een soort vergaarbak en wanneer de invoer grooter was dan de uitvoer, dan moest wel een zeker surplus ontstaan [...]. Misschien, zullen velen uwer zich eenigermate verbazen over het feit, dat iemand dik kan worden bij het gebruik van betrekkelijk weinig vet, doch, alleen bij het tot zich nemen van veel koolhydraten of eiwitten. [...] Welnu, in dit verband moet ik wijzen op het zoo merkwaardige feit, dat de koolhydraten en eiwitten tijdens de spijsvertering in ons lichaam een omzetting ondergaan en als vet worden afgezet.'⁵⁷ Dat hij in zijn uiteenzetting gebruikmaakte van concepten als eiwitten, vetten en koolhydraten, kan betekenen dat die woorden voor een groot deel van de bevolking gekend waren.

Vitamines werden heel wat later ontdekt dan de hierboven besproken voedingsbe-

Vitamines werden gezien als een onderdeel van gezonde voeding, ook in België, zoals blijkt uit deze reclame voor het botermerk Solo in De Stem der Vrouw in 1938 en uit het geneeskundig praatje in hetzelfde blad in 1939. (Amsab-ISG, Gent)

**De vitamines van Solo
maken hen
onvermoeibaar!**

Kindert die voor Solo gebakken zijn zijn vrolijk en op hun voeten springend en lachen heel. Dit is de het resultaat van Solo. Dit is de beste manier om de kinderen gezond te maken. Solo is rijk aan vitamines die hen onvermoeibaar maken. Het is een gezond voedsel dat hen sterk maakt en hen op hun voeten op alle tijden.

Solo margarine
RIJK AAN VITAMINES B1, B2, B6

Over Vitaminen

Versie jaren geleden verzonnen was het het bestaan der vitamines. Men kende toen alle voedingsstoffen nu de drie vijf grote bestanddelen of: eiwitstoffen (vleesch en eisch), zetmeel (en vett), boter) en koolhydraten (suiker, liauwel). Al die voedingsstoffen nu worden door het dagelijkse voedingsmiddel verspreid. Het zijn die bestanddelen. En de vitamines nu worden nu te verspreiden. Al die vitamines nu worden nu te verspreiden. Al die vitamines nu worden nu te verspreiden.

Het voorkomen of het genezen van deze ziekten is te danken aan het voorkomen van vitamines bij de aanpak van deze ziekten.

Vitamines zijn stoffen die niet door het lichaam kunnen worden gemaakt, en daarom zijn zij noodzakelijk.

Een aantal van deze vitamines: Vitamine A, B1, B2, B6, C, D, E, K, P, S, U, V, W, X, Y, Z.

**GENEESKUNDIG
PRAATJE**

Dr. Tielemans

Wij zullen alles de voornamelijk bestaan: de overleving van de kindervoeding.

In de eerste plaats komt de vitamine D voor, waarvan het tekort de rachitis of Engelse ziekte veroorzaakt. De preventie wordt nu vaak bereikt. Al de vitamine D wordt nu verspreid in de voeding van kinderen. De vitamine D wordt nu verspreid in de voeding van kinderen. De vitamine D wordt nu verspreid in de voeding van kinderen.

Vitamine D vindt men nu verspreid in de volgende producten:

In de tweede plaats komt de vitamine C voor. Het tekort van vitamine C veroorzaakt de scorbutische ziekte. De preventie wordt nu vaak bereikt. Al de vitamine C wordt nu verspreid in de voeding van kinderen. De vitamine C wordt nu verspreid in de voeding van kinderen.

Er is ook een vitamine A tekort. Het tekort van vitamine A veroorzaakt de xerophthalmie. De preventie wordt nu vaak bereikt. Al de vitamine A wordt nu verspreid in de voeding van kinderen. De vitamine A wordt nu verspreid in de voeding van kinderen.

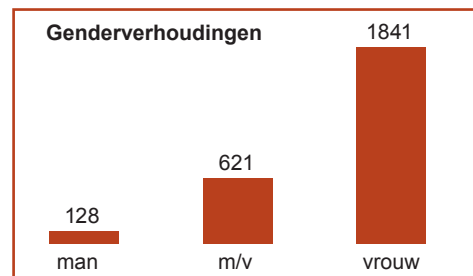
Kortom, om voldoende voeding te krijgen, moet men op de voeding van kinderen letten. De voeding van kinderen moet voldoende vitamines bevatten. De voeding van kinderen moet voldoende vitamines bevatten.

standdelen. Pas vanaf het begin van de 20e eeuw werden ze één voor één gedefinieerd.⁵⁸ Toch drong de vitamine snel door in het dagelijks woordgebruik. Opvallend is dat het woord vitamine altijd in het meervoud wordt gebruikt. De schrijvers waren er zich dus bewust van dat er meer dan één vitamine bestond. Maar bijna nooit noemden ze de verschillende soorten.⁵⁹ De vitamines werden gezien als een essentieel deel van gezonde voeding: 'Dat haar gezondheid door het strenge dieet, waarin de voor het lichaam zoo noodige calorieën en vitamines geheel ontbreken, ernstig geschaad wordt, telt zij niet.'⁶⁰ In dit citaat staat een streng dieet dus gelijk aan een tekort aan vitamines. Een ander fragment beweert net het tegenovergestelde. Daar is 'vitamine' het centrale element van een vermageringsdieet: 'Op een goeden dag is er een woord gelanceerd, dat het leven van duizenden vrouwen beïnvloedt. Dat woord heet vitamine. Iedere vrouw wenscht tegenwoordig te weten hoeveel vitamines haar voedsel bevat, ten einde te kunnen uitrekenen of zij zich nog een stukje van dit, of een slokje van dat kan veroorloven.'⁶¹ Vitamine blijkt als voedingsbestanddeel wel degelijk te zijn doorgedrongen, al valt te betwijfelen of men echt wist wat ermee werd bedoeld.

In een bovenstaand citaat kwam het woord calorie ook al even aan bod. Op het einde van de 19e eeuw gebruikte de chemicus Wibur Olin Atwater de calorie als eenheid voor menselijke energie. Hij vond een manier om te berekenen hoeveel energie vet, eiwitten of koolhydraten opleverden.⁶² Met deze ontdekking veranderde hij de hele voedingsleer. Door het gebruik van de term 'calorie' ontstond de mogelijkheid om de opname van energie via voeding af te stemmen op het verbruik ervan.⁶³ Voorbeelden van calorieën tellen, zijn er in de bronnen niet te vinden. Er werd bijvoorbeeld nooit vermeld hoeveel calorieën een bepaald

voedingsmiddel bevatte. Calorie als concept was wel zeer populair en de auteurs wisten ook wat daarmee bedoeld werd. Een arts legde het begrip als volgt uit in een artikel uit 1937: 'Onder calorieën verstaat men de hoeveelheid energie die door het voedsel vertegenwoordigd wordt en aan het lichaam afgestaan.'⁶⁴ Maar men was zich al veel eerder bewust van de relatie tussen calorie, energie, voeding en een slanke lijn. Volgend fragment uit 1928 geeft dat mooi weer: 'De vrouw begrijpt dat ze zooveel calorieën in haar voedsel moet opnemen, als ze voor haar leven nodig heeft en dat ze – een tijd lang ten minste – een beetje meer dan strikt nodig is moet gebruiken, om van de gevolgen van een te sterk doorgevoerd vermagerings-diëet af te komen.'⁶⁵ Het valt op dat 'calorie' in dit citaat geen verdere uitleg behoeft en dat de lezers blijkbaar al vertrouwd waren met het concept. Andere auteurs spraken van de calorieënleer, zonder dat ze daar verder op ingingen.⁶⁶ Er kan dus geconcludeerd worden dat calorieën al tijdens het interbellum gekend waren met betrekking tot de afslanktrend en dat men zich – in tegenstelling tot vitamines – bewust was van de betekenis ervan.

De 'moderne' vrouw?

Zoals uit de grafiek blijkt, berichtten het overgrote deel van de krantenartikelen en -advertenties over de slanke lijn voor en over vrouwen. In veel gevallen werd daarbij de term 'modern' gebruikt. Dat is echter een

problematisch concept waarvan niemand eigenlijk de juiste betekenis kan bepalen. Een mogelijke simplificatie is 'nieuw' of 'anders dan vroeger'. Wat was er dan zo nieuw aan de positie van de vrouw, om te kunnen spreken van 'de moderne vrouw'?

In de eerste helft van de 20e eeuw verwierven vrouwen een aantal rechten en vrijheden.⁶⁷ Daarnaast was er een graduele evolutie in de omgangsvormen tussen mannen en vrouwen.⁶⁸ Het werd meisjes stilaan toegestaan om alleen het huis te verlaten om te gaan dansen, naar het theater of de bioscoop te gaan of te sporten. De particuliere bals ruimden plaats voor publieke dansgelegenheden, waar de omgangsvormen veel rekbaarder waren. De oude regel dat je niet met vreemden mocht dansen, werd daar veel minder toegepast.⁶⁹ Naast uitgaan en dansen, werd sport een geliefkoosde activiteit van vrouwen. Die activiteiten waren typisch voor de moderne vrouw van toen en hielpen haar ook haar slanke lijn te behouden. 'Maar van één ding, zoo onafscheidelijk van elke vermaeringskuur, zal geen vrouw meer afstand willen doen: de sport. Zij heeft tennis en golf leeren spelen als een man en daar de goede resultaten voor lichaam en geest van ondervonden, ook dan wanneer de zoo zeer begeerde slanke lijn op zich liet wachten.'⁷⁰

Maar lang niet iedereen beschouwde 'modern' als iets positiefs. De slanke lijn werd vaak gelijkgesteld met een afkeer van het moederschap. Vooral vanuit religieuze hoek werd die associatie gemaakt. Volgend fragment uit de katholieke krant *Het Centrum* geeft die idee goed weer: 'De hedendaagsche vrouw tracht met het moederschap ook de uiterlijke kenteekenen van het vrouw-zijn van zich af te schudden. Men wil geen moeder meer zijn: daarom weg met datgene, wat het individu tot vrouw, de vrouw tot moeder stempelt. [...] De slanke lijn werd gecultiveerd! Omdat die slanke

lijn, gelijkende op den mannelijken vorm, de suggestie gaf zoo weinig mogelijk vrouw te zijn.'⁷¹ De *Nieuw Rotterdamse Courant* rapporteerde in 1928 over diegenen die vonden dat de vrouw niet vrouwelijk meer was op volgende manier: 'Er zijn lieden die zich ernstig ongerust meenen te moeten maken over het moderne meisje. Zij zeggen: zij is niet vrouwelijk meer, zij danst te veel, zij heeft wel heel eigenaardige waarden in haar jonge leven: charleston, auto, flirt en eet niet eens meer taartjes, vanwege de slanke lijn. Er zijn andere lieden die zich ernstig ongerust meenen te moeten maken over het moderne meisje. Zij zeggen: zij is niet vrouwelijk meer, zij verdient haar eigen brood, zij leest te veel, zij is te onafhankelijk. Maar vrouwelijk – dat zeggen zij allen – is de vrouw niet meer.'⁷²

Nog anderen vonden moderne vrouwen domme slavinnen van de mode en de bijhorende slanke lijn. Volgend citaat uit de *Indische Courant* sprak letterlijk van de vrouwelijke slaafsheid: 'Zij waarschuwen voornamelijk die vrouwen, die, niet tevreden met haar slanke lichaam, alle moeite doen om het magere jongensfiguur te verkrijgen, dat de mode voorschrijft, al moeten zij daarvoor pijn lijden en dingen doen, die niemand van haar gedaan krijgt als Koningin Mode. [...] Én zoo kan men in allerlei landen nog tallooze voorbeelden vinden van een onbegrijpelijke slaafsheid van de vrouw aan de mode.'⁷³ En uit het volgend fragment uit het *Algemeen Handelsblad* spreekt eenzelfde toon: 'De vrouwen zelf? ... Die weten heelemaal niet wat ze willen, en wat ze moeten doen. Die kijken met verdwaasde oogen naar de advertentie-pagina van een der toonaangevende bladen, waar vlak naaste elkaar twee annonces staan, die beide met even groote letters en evenveel overtuiging aanprijzen; de één een onfeilbaar middel om in korten tijd zoo slank als een den te worden; de andere een even

Naast uitgaan en dansen werd sport een geliefkoosde activiteit van vrouwen. (foto's uit: Valerie Mendes & Amy de la Haye, *Fashion since 1900*, Thames & Hudson, 2010, pp. 41 en 69)

onfeilbaar middel om in korten tijd charmante mollige vormen te krijgen.⁷⁴ Er was dus wat onenigheid over wat een moderne vrouw net was: vrijevochten, onafhankelijk, onvrouwelijk of net het toppunt van vrouwelijkheid. De meningen liepen sterk uiteen. Één ding stond echter buiten kijf: de moderne vrouw had een slanke lijn.

Ook de vrouwenbeweging was, net als de rest van de samenleving, niet onverdeeld over dit thema. Sommigen zagen de mode als een middel om de vrouw te emanciperen: 'De mode, de grillige heerscheres, die slechts de vrouw als schoonheidsvoorwerp ziet, laat zich ook door de vrouwenbeweging beheerschen! De eerste feministen knipten het haar af en de heele wereld wees haar na, als toonbeeld van onvrouwelijkheid [...]. En nu, korter dan de kortste haren der eerste feministen zijn de haren van de meest moderne nufjes. [...] Nu ik toch herinneringen uit de vrouwenbeweging ophaal, denk ik ineens aan een Duitschen professor, die toentertijd,

in vollen ernst schreef, dat hij voorspelde, dat door de vrouwenbeweging de vrouwen haar ronde vormen zouden verliezen; de geleerde heer scheen het een ramp te vinden. Ik weet niet of deze professor nog in leven is, maar dan zou hij nu weten, dat de mode heeft tot stand gebracht, wat hij vreesde dat de vrouwenbeweging zou doen en ik geloof niet dat de mensheid door dat verlies van rondheid ongelukkig is geworden; misschien die vrouwen en meisjes, wien het niet gelukt is de slanke lijn te veroveren.'⁷⁵ De idee van emancipatie via de mode wordt ook door Christine Delhaye aangehaald in haar werk *Door consumptie tot individu*.⁷⁶ Zij meent dat de mode vrouwen de kans gaf om deel te nemen aan het westerse individualiseringsproces. De man kon zich door allerlei rechten tot individu ontwikkelen. De vrouw had die rechten niet, maar kon de mode als hulpmiddel gebruiken.

Andere feministen zagen in de mode en de slanke lijn echter absoluut geen vorm van

bevrijding. Op het congres van de Nederlandse Nationale Vrouwenraad van 1929 was er wat opschudding geweest over mode en de bijhorende slanke lijn: 'Nee, ik moet u zeggen, voor mij bestaat er geen durende vrouwenbeweging, zoolang ze de slavinnen van de mode blijven. [...] En zoo waren er dan ook, ter zitting, dames, die er geen bezwaar tegen zagen dat jonge meisjes het vak van mannequin uitoefenden! Weten ze dan niet, dat de meisjes met de grootste zorg door mannen uitgezocht worden, dat ze gewogen en gemeten worden, dat ze een streng dieet moeten volgen, om de slanke lijn te houden, dat ze bekeken en gemonsterd worden, om ten slotte door diezelfde mannen te worden aangekleed? En dat ze daarna te pronk loopen, als een opgemaakte pop, met aangeleerde gebaartjes en bewegingen, om 't dure toilet dat, zijzelve nooit zullen bezitten, op zijn voordeligst te doen uitkomen? Is dat een menschwaardig vak? Het lijkt precies op een paasch-os.'⁷⁷ De meningen verschilden dus danig, maar het is duidelijk dat de slanke lijn belangrijk genoeg was om het onderwerp van debat te zijn binnen de vrouwenbeweging en binnen de samenleving als geheel.

Mannen

Mannen werden schijnbaar veel minder beïnvloed door de afslanktrend. Er werd alleszins veel minder bericht over of voor hen. Toch waren er enkele artikels die erop wezen dat de trend ook op mannen invloed had. De volgende tekst geeft duidelijk weer wat het beeld was van de ideale man. 'In het algemeen gesproken, houden we niet van mannen, die er al te goed verzorgd uitzien: die hun poppegezichten cultiveeren als een kasplant. Een man moet stoer zijn, en robuust, zijn vest mag al wel eens een kreuk hebben en zijn wang wel eens ruw aanvoelen. [...] Nee, wij houden niet van

die verwijfde exemplaren en daarom is het zoo merkwaardig, dat voor de film juist alleen knappe "mooie", prachtig verzorgde heeren de liefde hebben van een miljoenen-schare. [...] In binnen- en buitenlandsche bladen lezen wij maar steeds opnieuw van offers, gebracht aan de slanke lijn [...] en de houding van het vrouwenlichaam. Maar de mannen van de film getroosten zich vrijwel die zelfde offers [...] weten deze [...] mannen, dat zij het aan hun vrouwelijke partners en aan het bioscoopbezoekende publiek nu eenmaal verplicht zijn om een ideaal figuur te cultiveeren [...].'⁷⁸ Het valt op dat er een lijn werd getrokken tussen acteurs aan de ene kant en alle andere mannen aan de andere kant. Van acteurs werd verwacht dat ze er op hun best uitzagen, van andere mannen blijkbaar niet. Het bioscooppubliek vond op het scherm dus andere eigenschappen aantrekkelijk dan in het 'echte' leven.

Slanke lijn is een concept dat niet vaak voor mannen gebruikt werd. Het had misschien een te vrouwelijk imago, gezien de connectie met de mode. Voor mannen werd er bijna altijd gesproken over het wegwerken van een buikje of embonpoint. Zoals blijkt uit volgende passage waren er bepaalde mannen die zich geroepen voelden om een korset te dragen om hun teveel aan vet in te snoeren. Dat is trouwens een van de weinige artikels waarin slanke lijn ook op mannen slaat. 'De vrouwen zullen gaan lachen als zij hooren van het laatste snufje voor den heer gemaal: een korset! De vrouwenwereld is dit verschrikkelijke pantser sinds jaren ontgroeid. [...] Dandies, die een uiterst slanke taille cultiveeren, wringen zich sedert jaren in een gebaleineerden gordel. [...] Nu de slanke lijn voor beide geslachten troef is, nu voelen de al te gunstig met vet bedeelde heeren der scheping zich verplicht, al het mogelijke te doen om slank te schijnen. [...] Dat de nieuwe mode bijna uitsluitend door niet meer zoo

Reclame voor een speciale 'afslankceintuur' voor mannen in *Het Vaderland, staat- en letterkundig nieuwsblad*, 29/07/1934.

heel jonge heeren wordt gevolgd, ligt voor de hand. Want de moderne jonge man zorgt er wel voor dat sport en dans hem behoeden voor een embonpoint.⁷⁹ De idee 'slank is jeugdig' leefde dus ook onder de mannen. Volgend fragment schetst dat: 'Dieet is het stopwoord van velen tegenwoordig en om het diët zijn al wijze en ware woorden gevallen. [...] Veel mannen 'hobby-en' mee: beginnen op of na hun veertigste ineens jeugdige wenschen te koesteren, hun jeugdig figuur te heroveren, vergetend dat elke leeftijd een zekere bekoring heeft en zekere eischen stelt.'⁸⁰ Mannen hadden dus geen vrijgeleide, ook zij moesten voldoen aan bepaalde associaties tussen 'slanke lijn', 'modern' en 'jeugdig'. Mannen stonden er dus niet volledig buiten.

Besluit

Dit artikel is een poging om de stelling van de Amerikaanse auteurs Peter Stearns, Roberta Pollack Seid en Hillel Schwartz over het ontstaan van de afslanktrend te toetsen aan de Nederlandse casus. We kunnen zeker argumenteren dat er een afslanktrend aanwezig was in Nederland tijdens de eerste helft van de 20e eeuw. Anders dan in de VS brak de trend in Nederland wel pas door vanaf de jaren 1920 en dan vooral vanaf 1924. Een eerste belangrijk argument om te kunnen spreken van een trend, is het ontstaan van een specifiek jargon voor de afslanktrend. Dat werd in dit artikel niet expliciet behandeld, maar kwam verscheidene malen indirect aan bod. De term 'slanke lijn' is hier een erg goed voorbeeld. Voor de jaren 1920 werd die woordencombinatie amper gebruikt en was de betekenis waarschijnlijk niet geheel duidelijk voor de lezers. Vanaf 1924 duikt de term voortdurend op. Uiteindelijk zal iedereen wel een idee hebben gehad van wat ermee bedoeld werd. Ook wetenschappelijke terminologie maakte deel uit van het jargon van de afslanktrend. Het is erg onwaarschijnlijk dat woorden als vitamine, calorie, vetten, eiwitten en koolhydraten zonder het bestaan van een afslanktrend zo snel hun weg hadden gevonden naar het alledaagse taalgebruik.

De betekenis van de term 'slanke lijn' was tweeledig. Enerzijds omschreef ze een bepaalde manier van kleden, een recht silhouet. Anderzijds verwees ze naar de omvang en dus het gewicht van een persoon. Al snel werd duidelijk dat die twee betekenissen sterk met elkaar verbonden waren. Om kleding met een slank silhouet te kunnen dragen, moest de persoon in kwestie ook lichamelijk slank zijn. Het is duidelijk dat in die periode ook een ware obsessie met het gewicht begon. Terwijl in de 19e eeuw amper iemand op de hoogte

Pour maigrir

Commandements

A l'aube tu te lèveras
Pour te promener longuement,
En te levant te doucheras
A l'eau froide sérieusement,
De la bicyclette seras
Mais gare aux pelles cependant,
A table tu te priveras
En mangeant très frugalement,
Graisses, beurres éviteras
Très peu de pain également,
Un peu de vin rouge boiras
En le baptisant longuement,
A ce régime tu vivras
Cent ans et plus assurément.

A. GABORIAUD.

On a pu recevoir de compléments à la maison
10 heures le soir

Cher Monsieur,
En venant à la table d'aujourd'hui, je n'ai pu que constater que vous n'avez pas encore maigri, ce qui est très regrettable. Cependant, si vous continuez à suivre ce régime, vous finirez par atteindre votre but. Je vous prie de continuer à m'écrire régulièrement.

En attendant,
Bonne nuit

was van zijn lichaamsgewicht, werd het toen basiskennis. De weegtoestellen die op openbare plaatsen stonden, droegen natuurlijk bij tot de verspreiding van die informatie. Daarbij nam ook de schaamte toe voor een lichaamsgewicht dat te ver van het conventionele afweek. Naast het gewicht begonnen mensen ook informatie te verzamelen over de werking van het lichaam en de verschillende voedingsstoffen. Het feit dat 'artsen' in de krant het woord konden nemen, heeft de kennis over het lichaam onder het grote publiek verspreid.

Ook de genderdimensies van de afslanktrend kwamen aan bod. Zoals bij het begin van dit artikel werd vermeld, gebeurde het onderzoek aan de hand van kranten om een genderneutraler uitgangspunt te hebben. Toch bleken de artikelen en advertenties met betrekking tot de afslanktrend voornamelijk voor en door vrouwen te zijn geschreven. Er was een duidelijke samenhang tussen de slanke lijn en wat gold als een moderne vrouw of een modern meisje. Dezelfde samenhang zagen we bij mannen. Zij werden duidelijk veel minder betrokken bij de afslanktrend, maar bleven niet volledig buiten schot. Ook zij moesten aan een bepaald verwachtingspatroon voldoen.

Ik beschouw mijn onderzoek als een aanzet. Er is immers nog veel en interessant bronnenmateriaal dat een nieuw licht kan laten schijnen op de oorsprong en ontwikkeling van de afslanktrend. Verder onderzoek kan helpen om de huidige afslankobsessie beter te begrijpen en misschien zelfs wat te relativieren.

Ook mannen bleven niet gespaard van de afslanktrend, zoals blijkt uit deze postkaart. (privécollectie Bart De Wilde)

Deze bijdrage is gebaseerd op: Gwenn VAN DEN STEEN, *Alles voor de slanke lijn. Een historische kijk op de afslanktrend*, VUB, masterproef, 2013, 120 pp.

- 1 Romain VAN EENOO, De krant als bron. In: *Archief-en Bibliotheekwezen in België*, 78(2007)1-4, pp. 211-215.
- 2 Romain VAN EENOO, De krant als bron [...], p. 220.
- 3 Deze databank heet nu <http://kranten.delpher.nl/> en werd nog verder uitgebreid. Allerlei digitaliseringsprojecten worden erin samengevoegd. Via <http://www.delpher.nl/nl/kranten#krantenoverzicht> vind je een overzicht vinden van alle krantentitels die zich in de databank bevinden en van het aantal kranten per jaar (1600-1995).
- 4 OCR: optical character recognition.
- 5 Ondertussen is er heel wat materiaal aan de databank toegevoegd en zijn er 7568 resultaten voor de zoekterm 'slanke lijn' (niet gecontroleerd op dubbele of foutieve hits).
- 6 Fred WESTER, Alexander PLEIJTER & Karsten RENCKSTORF, Interpretatieve inhoudsanalyse: Nederlanders en Duitsers in de krant. In: Fred WESTER (red.), *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*, Alphen aan de Rijn: Kluwer, 2006, pp. 191-206.
- 7 *Algemeen Handelsblad*; *Amigoe di Curacao*; *Batviaasch Nieuwsblad*; *Dagblad Nieuwe Hoornsche Courant*; *De Banier van waarheid en Recht*: Suri-naamsch nieuws- en advertentieblad; *De Gooi- en Eemlander*: nieuws- en advertentieblad; *De Graafschap-bode*: nieuws- en advertentieblad voor stad- en ambt-Doetinchem, Hummelo en Keppel, Wehl, Zeddam, 's Heerenberg, Ulft, Gendringen, Sillevolde, Terborg, Varsseveld, Dinxperlo, Aalten, Breedevoorde, Lichtenvoorde, Groenlo, Neede, Eibergen, Bor; *De Indische Courant*; *De Limburger Koerier*: Provinciaal Dagblad; *De Sumatra Post*; *De Surinamer*; *De Tijd*: godsdienstig-staatkundig dagblad; *De Tribune*: Soc. Dem. Weekblad; *De Waag*: Algemeen Cultureel, Politiek en Economisch Weekblad; *Het Centrum*; *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*; *Het Vaderland*: Staat- en Letterkundig Tijdschrift; *Het Volk*: dagblad voor de arbeiderspartij; *Het Volksdagblad*; *Java-bode*: nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indië; *Leeuwarder Courant*; *Leeuwarder Nieuwsblad*; *Limburgsch Dagblad*; *Middelburgsche Courant*; *Nieuw Israëlitisch Weekblad*; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; *Nieuwe Tilburgsche Courant*; *Nieuwsblad van Friesland*; *Nieuwsblad van het Noorden*; *Rotterdamsch Nieuwsblad*; *Soeraba-*

- jasch Handelsblad*; *Suriname*: Koloniaal Nieuws- en Advertentieblad; *Tilburgsche Courant*; *Utrechts Volksblad*; *Veritas*: Kath 14daags blad voor Maastricht; *Voorwaarts*: Sociaal-Democratisch Dagblad; *Zaans Volksblad*.
- 8 Gwenn VAN DEN STEEN, *Alles voor de slanke lijn. Een historische kijk op de afslanktrend*, VUB, masterproef, 2013, 120 pp.
 - 9 $2852 - 57 = 2795 \rightarrow 2795 / 16 = 174,69 \rightarrow 174,69 / 365 = 0,48$
 - 10 Ook de nieuwe samenstelling van de databank geeft hetzelfde beeld.
 - 11 Chris BREWARD, *The Culture of Fashion*, Manchester: Manchester University Press, 1995, pp. 1-6; Bonnie ENGLISH, *A cultural history of fashion in the 20th century: from the catwalk to the sidewalk*, Oxford: Berg, 2007, pp. 1-4; Leontien VAN BEURDEN, *Mode in de twintigste eeuw*, Nijmegen: SUN, 1988, 141 pp.; Kitty DE LEEUW, *Kleding in Nederland 1813-1920: van een traditioneel bepaald kleedpatroon naar een begin van modern kledingdrag*, Hilversum: Verloren, 1992, 536 pp.
 - 12 Leontien VAN BEURDEN, *Mode in [...]*, p. 22.
 - 13 Leontien VAN BEURDEN, *Mode in [...]*, p. 36.
 - 14 Modeflitsen. In: *Algemeen Handelsblad*, 06/10/1923.
 - 15 Het 'silhouet' der vrouwenmode: van queue tot slanke lijn. In: *Het Volk*, 13/10/1928.
 - 16 Leontien VAN BEURDEN, *Mode in [...]*, p. 37.
 - 17 Mode. In: *Sumatra Post*, 16/09/1927.
 - 18 Leontien VAN BEURDEN, *Mode in [...]*, pp. 53-55.
 - 19 Kitty DE LEEUW, *Kleding in Nederland [...]*, p. 240.
 - 20 Bonnie ENGLISH, *A cultural history [...]*, pp. 28-31; Kitty DE LEEUW, *Kleding in Nederland [...]*, p. 240.
 - 21 Modeflitsen. In: *Algemeen Handelsblad*, 25/08/1923.
 - 22 M. BOONE, H. GAUS, P. SCHOLLIERS & C. VANDENBROEKE (red.), *Dagelijks leven. Sociaal-culturele omstandigheden vroeger en nu*, Deurne: Uitgeverij Baart, 1982, p. 87.
 - 23 Peter N. STEARNS, *Fat history: bodies and beauty in the modern West*, New York: New York University Press, 1997, p. 13.
 - 24 Brussel als winterstad. In: *Het Vaderland*, 02/01/1929.
 - 25 Over zomersche dingen: de slanke lijn. In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 08/08/1926.
 - 26 Van automaten en ... de slanke lijn. In: *Algemeen Handelsblad*, 21/10/1929.
 - 27 Peter N. STEARNS, *Fat history [...]*, p. 20.
 - 28 Natuur-en cultuurmensch: de slanke lijn. In: *De Sumatra Post*, 16/11/1926.
 - 29 Hillel SCHWARTZ, *Never satisfied. A cultural history of diets, fantasies and fat*, New York: Doubleday, 1986, pp. 163-174.
 - 30 Van automaten en ... de slanke lijn. In: *Algemeen Handelsblad*, 21/10/1929.
 - 31 Een apparaat op de Korte Hoogstraat. In: *Voorwaarts*, 23/10/1932.
 - 32 Stap op en laat je wegen: Automaat op het Rembrandtplein, die gratis weegt. In: *Het Volk*, 13/11/1929; Iedereen op de weegschaal. In: *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22/10/1930.
 - 33 Filmsterren werken aan de slanke lijn. In: *Algemeen Handelsblad*, 22/01/1938; Natuur- en cultuurmensch: de slanke lijn. In: *De Sumatra Post*, 16/11/1926; Laat u niet te veel wegen. In: *Het Volk*, 18/10/1938.
 - 34 Laat u niet te veel wegen. In: *Het Volk*, 18/10/1938.
 - 35 A.P. DEN HARTOG (red.), *De voeding van Nederland in de twintigste eeuw*, Wageningen: Wageningen Pers, 2001, 224 pp.
 - 36 In mijn masterproef kan je over dat onderwerp meer lezen.
 - 37 Wat kost schoonheid? Gezond blijven en slank van lijn. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 22/01/1927.
 - 38 Magerheid en vetzucht. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 07/08/1926; Wat kost schoonheid? Gezond blijven en slank van lijn. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 22/01/1927.
 - 39 A. DE KNECHT-VAN EEKELEN, Het denken over vetten en cholesterol in de twintigste eeuw. In: A.P. DEN HARTOG (red.), *De voeding van Nederland [...]*, pp. 61-70.
 - 40 A. DE KNECHT-VAN EEKELEN, Het denken over vetten [...], p. 67.
 - 41 De slanke lijn en de goeie oude tijd. In: *Algemeen Handelsblad*, 03/09/1927.
 - 42 Het gevaar van de slanke lijn. In: *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12/12/1925.
 - 43 De slanke lijn. In: *Voorwaarts*, 20/09/1928.
 - 44 Bezint eer gij ... In: *Algemeen Handelsblad*, 17/04/1926; Vrouwelijk schoon en vermageringskuren. In: *Algemeen Handelsblad*, 27/11/1926; De slanke lijn. In: *Indische Courant*, 18/02/1928; De slanke lijn. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 29/11/1929; De slanke lijn: geen vermageringsmiddelen. In: *Tilburgsche Courant*, 04/11/1930; De slanke lijn en het cocktailmisbruik. In: *Leeuwarder Courant*, 14/12/1929; De slanke lijn: de vermageringskuren der vrouwen. In: *De Indische Courant*, 06/12/1929; Te ver gedreven dieet. In: *Nieuwsblad van Friesland*, 28/06/1927.
 - 45 Modern? Maar niettemin diepdroevig. In: *Limburgsch Dagblad*, 15/11/1930; Slanke lijn en de Tuberculose. In: *De Gooi- en Eemlander*, 28/06/1929; De 'slanke lijn' een gevaar voor de volksgezondheid. In: *Het Volk*, 21/10/1927; Over dikke en magere vrouwen. In: *Het vaderland*, 17/09/1939.

- 46 Vrouwelijk schoon en vermageringskuren. In: *Algemeen Handelsblad*, 27/11/1926; Het gevaar van de slanke lijn. In: *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12/12/1925.
- 47 Bestrijding van vetzucht gewenscht. In: *Leeuwarder Courant*, 21/05/1938; De slanke lijn: niet alleen esthetisch, doch ook gezond. In: *Indische Courant*, 19/03/1936.
- 48 Problemen van deze tijd: eenzaamheid en dieet. In: *Indische Courant*, 19/06/1937; De slanke lijn. In: *De Tijd*, 12/02/1939; Voor Dames. In: *Het nieuws van den dag voor Nederlands-Indië*, 13/10/1928.
- 49 Problemen van deze tijd: eenzaamheid en dieet. In: *Indische Courant*, 19/06/1937.
- 50 Vetzucht. In: *Suriname*, 18/06/1935; Brieven van den medicus: vermageren bij vetzucht. In: *Nieuwsblad van Friesland*, 21/09/1936; De slanke lijn. In: *Limburgsch Dagblad*, 07/05/1932; Magerheid en vetzucht. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 07/08/1926.
- 51 De slanke lijn: niet alleen esthetisch, doch ook gezond. In: *Indische Courant*, 19/03/1936.
- 52 Magerheid en vetzucht. In: *Leeuwarder Nieuwsblad*, 07/08/1926.
- 53 Vrouwelijk schoon en vermageringskuren. In: *Algemeen Handelsblad*, 27/11/1926.
- 54 De elegante vrouw, de slanke lijn. In: *Bataviaasch Nieuwsblad*, 16/02/1929.
- 55 De slanke lijn. In: *Voorwaarts*, 20/09/1928.
- 56 Bestrijding van vetzucht gewenscht. In: *Leeuwarder Courant*, 21/05/1938; De slanke lijn: niet alleen esthetisch, doch ook gezond. In: *Indische Courant*, 19/03/1936.
- 57 Brieven van den medicus: vermageren bij vetzucht. In: *Nieuwsblad van Friesland*, 21/09/1936.
- 58 Frances R. FRANKENBURG, *Vitamin discoveries and disasters: history, science, and controversies*, Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009, pp. XI-XIII.
- 59 De slanke lijn. In: *De Tijd*, 12/02/1939; De slanke lijn. In: *Indische Courant*, 18/02/1928; Te ver doorgevoerde vermageringskuren. In: *Algemeen Handelsblad*, 27/01/1934.
- 60 De slanke lijn. In: *Indische Courant*, 18/02/1928.
- 61 Te ver doorgevoerde vermageringskuren. In: *Algemeen Handelsblad*, 27/01/1934.
- 62 Buford L. NICHOLS, Atwater and CISDA Nutrition Research and Service: A Prologue of the Past Century. In: *Journal of Nutrition*, 124(1994)9, Bijlage, S1718-27.
- 63 Hillel SCHWARTZ, *Never satisfied [...]*, p. 177.
- 64 Het spreekuur van onzen dokter: het hedendaags verlangen: de slanke lijn. In: *Het Volksdagblad*, 19/04/1937.
- 65 De slanke lijn. In: *Voorwaarts*, 20/09/1928.
- 66 Reizend drankweeer museum. In: *Leeuwarder Courant*, 16/05/1928; Bess en Annemarie. In: *Het Vaderland*, 08/06/1926.
- 67 Els KLOEK, *Vrouw des Huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw*, Amsterdam: Balans, 2009, pp. 187-188.
- 68 Kevin WHITE, *The first sexual revolution: the emergence of male heterosexuality in Modern America*, New York: New York University Press, 1993, 263 pp.
- 69 Cas WOUTERS, *Seks en de seksen. Een geschiedenis van moderne omgangsvormen*, Amsterdam: Bert Bakker, 2005, p. 116.
- 70 Het sportcostuum. In: *Het Vaderland*, 24/03/1929.
- 71 Het moderne huwelijk en de moderne zeden: de vermannelijking van de vrouw en de vervrouwelijking van de man. In: *Het Centrum*, 23/03/1928.
- 72 Moderne Diana. In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 18/08/1928.
- 73 De slanke lijn. In: *De Indische Courant*, 18/02/1928.
- 74 Annelèn, Vraagt de nieuwe mode een andere lijn? In: *Algemeen Handelsblad*, 05/10/1929.
- 75 Vrouwenbeweging en de mode. In: *Algemeen Handelsblad*, 13/11/1926 (overgenomen uit het maandblad *Nederlandse Huisvrouwen*).
- 76 Christine DELHAYE, *Door consumptie tot individu*, Amsterdam: Aksant, 2008, 152 pp.
- 77 Modedwaasheid en onteerende vrouwenberoepen. In: *Tilburgse Courant*, 25/06/1929.
- 78 Mannen die 'mooi' moeten wezen. In: *Algemeen Handelsblad*, 22/07/1939.
- 79 De man in de dwangbuis. In: *Algemeen Handelsblad*, 09/10/1926.
- 80 Problemen van deze tijd: eenzaamheid en dieet. In: *Indische Courant*, 19/06/1937.